

BARRAQUISME A TARRAGONA: ANY 1964

1. EL CONTEXT

L'any 1964, se celebraven a Tarragona, com a la resta de l'Espanya franquista, la commemoració dels Veinticinco Años de Paz. Certament, la Guerra Civil ja feia un quart de segle que s'havia acabat, però aquesta pau no era el fruit de la conciliació sinó de la imposició per la força dels vencedors. La ferotge i sistemàtica repressió posterior, per la pressió de la política internacional i per haver aconseguit bona part dels seus objectius, havia anat perdent l'amplitud dels primers anys. Tanmateix, encara era present. Els fonaments del règim es mantenien inalterables i consolidats i, per a la seva defensa, la dictadura franquista comptava amb dos instruments repressius en plena vigència: el Tribunal Militar para la represión de las actividades extremistas (1958) i la Ley de Orden Público (1959). Un any abans, el 1963, el dirigent comunista Julián Grimau era afusellat i dos militants anarquistes executats a garrot vil.

La televisió, indicador de l'augment del poder adquisitiu de molts ciutadans i exponent de modernitat, començava a ser un aparell de comunicació de masses i Franco inaugurava els emblemàtics estudis de Prado del Rey. Ara bé, la Delegación de Información y Turismo continuava exercint la censura sobre qualsevol crítica a la dictadura o contra l'ús de la llengua catalana. Tanmateix, aquell any 1964, el Diario Español de Tarragona tindrà autorització per a publicar la primera crònica en català des de l'any 1939.

Aquest any, el 1964, també fou el de l'aplicació del Primer Plan de Desarrollo com a conseqüència del Pla d'Estabilització promogut l'any 1959 pels ministres tecnòcrates vinculats a l'Opus Dei. És a dir, des del govern franquista es possibilitava una espectacular transformació econòmica que, lògicament, havia de tenir repercussions sobre la societat.

Durant la dècada dels cinquanta, la presència industrial a Tarragona continuava essent raquítica, llevat de la Tabacalera i del sector de transformació d'alcohols. Es començaven a establir algunes indústries químiques com la Compañía Española de Productos Aromáticos S.A. (CEPSA) i posteriorment Ceratonia S.A.

L'impuls definitiu al procés industrialitzador tarragoní serà protagonitzat per l'Ajuntament de Tarragona que, amb actuacions especulatives, si més no, dubtoses, comprarà terrenys agrícoles i els oferirà a bon preu a les indústries foranes, bàsicament empreses del sector químic, interessades en establir-se en els polígons d'Entrevies o Francolí, com Catalana de Abonos i Aliada Química de Tarragona.

Aquesta intervenció municipal que, sense planejament i previsió, comportarà amb el pas dels anys l'hegemonia industrial del sector químic, havia estat iniciada per l'alcalde Rafael Sanromà Anguiano (1955 – 1961) i serà continuada pel seu successor, Benigne Dalmau Vilà (1961 – 1965), que acabarà jutjat i condemnat a sis anys de presó per la participació en actuacions d'especulació il·legal.

L'any 1964, el sector turístic iniciarà el seu desenvolupament i contribuirà al desenvolupament de l'economia local. D'una banda, per les construccions d'habitatges i establiments turístics al litoral tarragoní, l'hotel Imperial Tarraco s'havia inaugurat un any abans. Per l'altra, per la presència d'un turisme cada cop més nombrós, atret pel sol i les platges.

Així doncs, la progressiva industrialització, l'augment de la construcció i l'expansió del turisme esdevindran factors de desenvolupament econòmic en la Tarragona d'inicis dels anys seixanta. Un progrés desordenat i caòtic convertiran la ciutat en un pol d'atracció per a molts immigrants de fora de Catalunya que fugien de la misèria.

2. EL CREIXEMENT DEMOGRÀFIC I LES SEVES CONSEQÜÈNCIES

Durant deu anys, entre 1940 i 1950, la població de Tarragona només creixerà un 9%, passant de 35.648 a 38.841 habitants. Però, només en quatre anys, entre 1960 i 1964, la ciutat registrarà un augment del 20%, passant de 43.519 a 52.056 habitants, i la tendència continuava a l'alça. Entre 1961 i 1965 s'establiran a Tarragona 13.083 persones, la qual cosa representava un 94% sobre el creixement natural de la població. En quatre anys, una cinquena part de la població havia arribat recentment. La possibilitat de treballar en una àrea econòmicament beneficiada pel turisme i la indústria serà l'esquer d'aquest fort i constant corrent immigratori.

Tot i que la situació general dels assalariats no era òptima, ni molt menys, el progressiu augment dels sous, les hores extres i la doble o triple ocupació permetien l'entrada a la societat de consum de sectors populars que fins aleshores havien estat exclosos. El petit cotxe utilitari, els electrodomèstics o la televisió comencen a ser béns als quals hi poden accedir cada cop més treballadors.

Certament, l'oferta de treball era suficient per a integrar als immigrants en el món laboral i permetre que comptessin amb un salari fix, ni que fos reduït. Però la ciutat no podia créixer al mateix ritme. No només en l'àmbit dels serveis als ciutadans (sanitat, escoles, infraestructures...), totalment insuficients per a acollir als nous tarragonins, sinó que trobar un habitatge mínimament digne era molt difícil. La resposta fou l'aparició del barraquisme en zones allunyades del casc urbà i amb una absència absoluta de serveis.

Una situació deplorable en la qual la integració dels immigrants en el teixit social de la ciutat era un propòsit condemnat al fracàs.

3. EL BARRAQUISME

El barraquisme es defineix com la creació de barris marginals sense equipaments ni infraestructures. Les barraques són de dimensions molt reduïdes generalment d'un sol espai i estan construïdes pels seus residents amb materials barats o aprofitant deixalles, generalment totxo, fusta o canyes.

Al *Diario Español* del 12 de març de 1964 es publicava una notícia sota el següent titular "Orden del Caudillo contra el chabolismo", en la qual es manifestava que el Ministre de la Vivenda "habia recibido la orden tajante del Caudillo de acabar con el barraquismo en breve plazo." (1)

Sis dies més tard, en el seu discurs sobre el balanç del període 1963 – 1964, davant les autoritats franquistes de la província, el governador civil, Rafael Fernández Martínez, reconeixia les dificultats per a resoldre el problema del barraquisme, especialment preocupant a la ciutat de Tarragona. (2)

El 4 d'abril de 1964, en resposta a la petició formulada pel governador civil, l'alcalde de Tarragona, Benigne Dalmau Vilà, trametrà el resultat de la inspecció sobre les barraques que existien en el terme municipal. L'encàrrec d'aquest treball va recaure sobre els agents rurals de la policia municipal i la documentació generada es conserva a l'Arxiu Municipal de Tarragona. (3)

El treball, desenvolupat amb mètode i voluntat de ser exhaustiu, d'una banda, consta de 404 fitxes, agrupades per nuclis, que descriuen la localització de cadascuna de les barraques així com les dades dels que hi malviuen: nom i cognoms, procedència, edat, estat, professió i lloc de treball. A més a més, les fitxes tenen una fotografia adherida de l'exterior de la Vivenda i que, en molts casos, és prou il·lustrativa de les pèssimes condicions de vida que patien molts d'aquests immigrants.

Per l'altra, hi han dues relacions en les quals es registra si la barraca està habitada o no pel mateix que la va construir, el temps durant el qual s'hi resideix, l'import pagat pel qual es va accedir a l'habitable, els materials utilitzats per a la seva construcció i un apartat d'observacions.

El resultat global fou el registre i identificació de 404 barraques, agrupades en 10 nuclis, en les quals hi vivien 1.894 persones, és a dir, el 3,64% de la població de Tarragona i, aproximadament, el 20% dels immigrants arribats entre 1960 i 1964.

Tot i que dins dels que podríem qualificar com d'habitatge marginal, les zones de barraquisme no eren homogènies, ni en dimensions ni en tipus de construcció. En aquesta distribució per nuclis destaca principalment per la seva extensió, amb un 46% i 870 persones, l'àrea situada a les marges dreta i esquerra del riu Francolí, així com sota els ponts que el travessen. Com una continuació d'aquesta gran concentració de barraques es localitzen les situades a la platja que forma la desembocadura del Francolí, amb un 10,1% i 192 residents.

En segon terme, l'àrea propera al polígon d'Entrevies, amb un 16,6% i 315 residents. Després, les parcel·les Tuset, situades a l'actual urbanització de la Vall de l'Arrabassada, registrava un 10,5% i 200 barraquistes. La resta, un 16,7%, es distribuïa entre quatre nuclis diferenciats a l'entorn del Llorito, de l'Ermida de la Salut i de la Falsa Braga .

QUADRE I. RESUM DEL BARRAQUISME A TARRAGONA. ANY 1964.

LOCALITZACIÓ	NÚMERO DE BARRAQUES	NÚMERO DE PERSONES
Platja de l'Alquimia	38	192
Polígon Entrevies	67	315
Parcel·les Sardà, Rosell i Mañuco	21	120
Marges del Riu Francolí	172	870
Antiga Casa Donoso	5	29
Coves Savinosa	3	22
Parcel·les Tuset	66	200
Parcel·les Andorra	10	34
Ermida de la Salut	6	31
Cantera Cavalet i Finca Virgili	16	81
TOTAL	404	1.894

Ara bé, de quines regions i províncies espanyoles procedien aquests immigrants? La gran majoria havia vingut d'Andalusia, eren 1.240 immigrants i representaven el 65,4% del total. Però, principalment, eren originaris de dues províncies: Córdoba i Jaén.

D'una banda, cal destacar 575 barraquistes de la província de Córdoba, és a dir un 30,3%, en concret de pobles com Benamejí, Jauja, Lucena, Pozo Blanco i Puentegeñil. Per l'altra, 386 immigrants de la província de Jaén, un 20,3% del total, que procedien bàsicament de Belmez Moraleda, Cambil, Úbeda i Vilchez.

En general, tant els immigrants que provenien de Córdoba i Jaén, com de la resta de les províncies andaluses, marxaven de zones rurals latifundistes en les quals s'aplicava una agricultura extensiva. Eren els fills dels jornalers que havien patit les conseqüències de la ferotge repressió franquista sobre el camp andalús. Eren els fills de la generació que havia patit la por i la misèria, subjectes a un règim d'explotació laboral que només beneficiava als terratinents que des del primer moment havien recolzat la rebel·lió militar contra la República. En definitiva, quan a finals dels anys cinquanta s'aixecaren les limitacions que els fixaven a la terra com a mà d'obra barata, fugien d'un present de depauperació i marxaven cap a un futur més digne en una zona d'economia emergent.

Una altra dada significativa és que 326 nens i nenes, un 17,2% havien nascut ja en una barraca de Tarragona, eren els primers tarragonins fills d'aquesta onada immigratòria. El creixement natural de la població de les barraques era considerable, atès que en bona part estava integrada per adults en edat fètil.

QUADRE II. PROVÍNCIA DE NAIXAMENT DE LES PERSONES QUE RESIDIEN A LES BARRAQUES

PROCEDÈNCIA	PROVÍNCIA	PERSONES	TOTALS PARCIALS
ANDALUSIA	Almeria	47	
	Cádiz	34	
	Córdoba	575	
	Granada	58	
	Jaén	386	
	Màlaga	39	
	Sevilla	95	
	Huelva	6	
			Total Andalusia 1.240
ALTRES PROVÍNCIES			
	Alicante	1	
	Albacete	27	
	Badajoz	40	
	Burgos	18	
	Cáceres	9	
	Castelló	7	
	Ceuta	1	
	Ciudad Real	12	
	Cuenca	6	
	Guadalajara	6	
	Huesca	8	
	León	12	
	Lugo	6	
	Madrid	25	
	Melilla	2	
	Múrcia	18	
	Navarra	2	
	Palencia	14	
	Soria	1	
	Toledo	13	
	València	17	
	Zamora	1	
	Zaragoza	33	
			Total altres províncies 279
CATALUNYA			
	Barcelona	13	
	Lleida	34	
	Girona	2	
			Total Catalunya 49
TARRAGONA			
	Tarragona	326	
			Total Tarragona 326
			TOTAL 1.894

En el quadre III s'agrupen els residents de les barraques en quatre grups d'edat. Cal assenyalar, en primer lloc, que prop d'un 51% tenien menys de 19 anys. En conseqüència, si bé es cert que molts ingressaven en el mercat laboral com a aprenents després de complir els 14 o 15 anys, el creixement meteòric de la població infantil en un curt període de temps comportava la manca de places en els centres d'ensenyament de la ciutat. Per tant, en molt casos, el resultat era la impossibilitat de rebre una ensenyament bàsic adequat.

QUADRE III. GRUPS D'EDAT DELS RESIDENTS A LES BARRAQUES

GRUPS D'EDAT	NOMBRE DE PERSONES	PERCENTATGE
0 - 6 ANYS	410	21 %
7-18 ANYS	570	30 %
19-65 ANYS	887	47 %
+ DE 65 ANYS	27	2 %
TOTAL	1.894	

Més de la meitat dels immigrants que vivien a les barraques es trobaven en plena edat laboral. Tanmateix, descomptant a moltes dones que es dedicaven a les tasques domèstiques, només declaren exercir un treball, més o menys fix, 551 barraquistes, un 29% d'aquest conjunt de població.

QUADRE IV. EL TREBALL DELS BARRAQUISTES

LLOC DE TREBALL	NOMBRE	PERCENTATGE
peons	425	77 %
operari / a	49	9 %
servei domèstic	19	3,5 %
aprenent	18	3,3 %
obriers construcció	15	2,7 %
xofer	4	0,7 %
mecànic	3	0,5 %
cambrer	3	0,5 %
sabater	2	0,3 %
vigilant	2	0,3 %
altres feines	11	2,2 %
TOTAL	551	

Òbviament, atesa l'escassa formació dels immigrants, en bona part jornalers del món rural, la gran majoria, un 77%, declarava que treballaven com a peons. És a dir, treballs no qualificats situats a la base de l'escala laboral.

L'oferta de treball sorgirà principalment de l'àmbit portuari i ferroviari, així com de les empreses Abonos Químicos, Acerbi, Alquimia, Carcolé, Ceratonia, FOCSA, Miarnau i Vilar.

Altrament, un 9%, bàsicament dones, declararan treballar com a operàries de la fàbrica d'olis Abaco, la fàbrica de camises Seidensticker, Punta BIC i la Tabacalera.

4. EL MERCAT DEL BARRAQUISME

D'entrada, el terme mercat associat al fenomen del barraquisme no deixa de sorprendre. Tanmateix, les dades recollides per la policia municipal la primavera de 1964 aporten una informació força interessant.

De les 404 barraques registrades, 236 estaven construïdes bàsicament d'obra. Vivendes de totxo, amb una certa solidesa que, tot i no disposar d'aigua corrent, connexió al clavegueram i electricitat, s'assemblaven bastant a una reduïda casa d'una planta.

La resta de barraques eren de materials aprofitats, trobats pel camp o a les escombraries, per tant més febles i que oferien menys protecció a les inclemències del temps: 94 de fusta i 72 de canya. En ocasions, s'aprofitava les voltes dels ponts del Francolí com abric i sostre més segur. També es detecta la utilització com a habitatges de coves naturals, aquest és el cas de tres coves de la platja de la Savinosa en les quals hi vivien 22 persones.

El temps de residència d'una família en una barraca va, segons les dades recollides, des d'un mínim d'un mes fins a un màxim de 28 anys. Ara bé, la mitjana registrada és de 6 anys, la qual cosa demostra que la situació provisional era molt més llarga del que inicialment es podia desitjar.

Tanmateix, era freqüent el cas de constructors i residents en barraques que amb el pas del temps aconseguien els recursos econòmics per a traslladar-se a altres barris de la perifèria de la ciutat. Aquest és el cas dels propietaris i constructors de 241 barraques que havien aconseguit marxar i trobar un altre tipus d'habitatge.

La permanència d'una família durant la inspecció en la mateixa barraca que van construir només es dona en 161 casos, prop d'un 40%. Mentre que més del 60% han pagat per a poder rebre la barraca traspassada per l'anterior constructor. Per tant, s'evidencia un circuit d'una bona part dels immigrants que, segons els recursos econòmics, passava per una estança d'entre 3 o 6 anys en barraques localitzades a les rodalies de la ciutat per a després construir una casa en una zona sense urbanitzar, com era el barri de Bonavista.

Els imports declarats pels traspassos de les barraques van des d'un mínim de 500 pessetes a un màxim de 25.000 pessetes. La quantitat mitjana del preu pagat per l'habitatge és de 4.547 pessetes i l'import total generat al voltant de la transmissió oficiosa de la propietat de les barraques fou de 1.837.300 pessetes.

Per a comparar aquestes xifres que per elles mateixes ja són prou significatives, cal tenir en compte els sous i preus que regien l'any 1964: el salari d'un peó no qualificat oscil·lava entre les 3.000 i 5.000 pessetes, s'anunciaven apartaments nous a Salou per 43.000 pessetes, una nevera 9.000 pessetes i una Mobylette costava 4.975 pessetes.

Altrament, tot i que menys freqüent, també hi havia un mercat de lloguer de barraques entre 30 i 500 pessetes.

5. CLOENDA

El treball realitzat per la policia municipal la primavera de 1964 l'any ha possibilitat aquesta anàlisi del fenomen del barraquisme. La situació, amb el pas del temps, no farà més que empitjorar. En una dècada, la població de Tarragona passarà dels 57.428 habitants de l'any 1965 als 100.786 habitants de l'any 1975, un creixement superior al 75%.

Si entre 1961 i 1965 s'establiren a Tarragona 13.083 persones, en els cinc anys posteriors que va de 1966 a 1970 es registraran 18.921 immigrants i en el lustre següent 20.807 més. En resum, més de 52.000 persones en 15 anys.

Òbviament, els darrers ajuntaments del règim franquista, sense recursos i competències limitades, es veien més que ultrapassats per aquesta ràpida i enorme allau immigratòria. La paràlisi davant d'una problemàtica que s'agreujava dia a dia era gairebé total i, en tot cas, totalment insuficient. Les necessitats en matèries com habitatges, escolarització, serveis sanitaris, transport públic infraestructures... restaven sense cobrir.

El barraquisme es mantindrà durant la segona meitat dels anys seixanta. Tot i que el maig de 1969, la policia municipal comunicava que havien finalitzat els treballs d'enderrocament de les barraques del polígon d'Entrevies i de la platja de la desembocadura del Francolí, no serà fins després del desbordament del riu de l'any 1970 quan es cercarà una solució. Els habitants del barraquisme horitzontal que no havien pogut marxar cap al barraquisme vertical dels barris perifèrics, s'establiran l'any 1973 en el nou barri de l'Esperança.

Afrontar el cost econòmic i social que va representar aquesta onada immigratòria, amb els propis nouvinguts com a principals víctimes, fou necessàriament una de les prioritats del primer alcalde democràtic elegit a les eleccions de l'any 1979, Josep Maria Recasens Comes.

Jordi Piqué Padró

Cap del Servei d'Arxiu i Documentació Municipal
Tarragona, 5 d'abril de 2007

NOTES

1. Diario Español, 12 de març de 1964
2. Diario Español, 18 de març de 1964
3. Arxiu Municipal de Tarragona [=AMT], Fons municipal de Tarragona, Policia Municipal, sig. P-2934 i P-2935

BIBLIOGRAFIA

BARRIACH, F., ESTIVILL, J., PIQUÉ, J., VIRGILI, M.E.: *Els alcaldes de Tarragona (segles XIX-XX)*. Tarragona: Ajuntament de Tarragona i Edicions El Mèdol, 2003

BENET, Josep: *L'intent franquista de genocidi cultural contra Catalunya*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995.

BERTRAN VALLVE, Diego: *Tarragona y su fábrica de Tabacos. Un sueño hecho realidad*, Madrid: Tabacalera, 1982.

DE RIQUER, B. I CULLA, J.B.: *El franquisme i la transició democràtica (1939-1988)*, Barcelona: Edicions 62, vol. VII, 1989.

El desarrollo industrial de Tarragona, Tarragona: Presidencia del Gobierno. Gabinete Técnico del Secretariado de Asuntos Económicos, 1977.

Estructura socioeconómica de la provincia de Tarragona y sus perspectivas de desarrollo económico, Tarragona: Organización Sindical. Gabinete Técnico del Secretariado de Asuntos Económicos, 1974.

FONTANA, Josep: (editor): *España bajo el franquismo*, Barcelona: Crítica, 1986.

GISBERT CANES, Joan : *Els barris de la perifèria de Tarragona. Uns orígens conflictius*. A: Tarragona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials "Guillem Oliver" del Camp de Tarragona, 2003.

LUQUE, Carmen: *Torreforta – Tarragona -* , Tarragona: Els barris d'Adigsa, Benestar Social, Generalitat de Catalunya, 1995

LLOP TOUS, Josep: *La industrialització de Tarragona (1957-1971) i les seves circumstàncies*. Tarragona: Arola Editors, 2002

MARGALEF LLEBARIA, Joaquim: *El Tarragonès. Estructura econòmica. Expansió industrial i desequilibris sectorials*, Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya, 1979.

MARGALEF LLEBARIA, Joaquim: *Aproximació a l'economia de Tarragona en el pas dels setanta als vuitanta*, Tarragona: Cambra Oficial de Comerç, Indústria y Navegació de Tarragona, 1985

MARÍN CORBERA, Martí: *Els ajuntaments franquistes a Catalunya. Política i administració municipal, 1938-1979*, Lleida: Pagès Editors, 2000.

MOLINERO, Carme i YSÀS Pere: *Catalunya durant el franquisme*, Barcelona: Empúries, 1999.

OLIVÉ SERRET, Enric (direcció): *Història del Camp de Tarragona. El Tarragonès*, Tarragona: Publicacions de la Diputació de Tarragona, 1989.

Panoràmica de l'ensenyament a Tarragona, 1981, Tarragona: Publicacions de l'Ajuntament de Tarragona, 1982.

Perspectivas de desarrollo económico de la provincia de Tarragona (en los proximos cinco años), Tarragona: Organización Sindical. Consejo Económico Nacional, 1962. núm. 48.

PIQUÉ PADRÓ, Jordi, "Fons documentals i documentació informativa dels mitjans de comunicació de Tarragona", A: *La memòria dels mitjans de comunicació. Fons documentals per a l'estudi dels mitjans de comunicació a Tarragona*. Tarragona: Arola Editors i Empresa Municipal de Mitjans de Comunicació de Tarragona, 2003, pàgs. 11-38.

PIQUÉ PADRÓ, Jordi i VIRGILI BERTRAN, Elena: *Tarragona 1950-2000. Itinerari Visual*. Tarragona: Ajuntament de Tarragona i Cossetània Edicions, 2003

PIQUÉ PADRÓ, Jordi (coord.): *Franquisme a les comarques tarragonines*, Tarragona: Publicacions del Cercle d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver del Camp de Tarragona, 1993.

PIQUÉ PADRÓ, Jordi (coord.): *El segle XX a Tarragona*, Tarragona: Nou Diari i Ajuntament de Tarragona, 1995

PUJADAS, J. – BARDAJÍ F.: *Los barrios de Tarragona. Una aproximación antropológica*, Tarragona: Ajuntament de Tarragona, 1987

RECOLONS ARQUER, Lluís: *La població de Catalunya. Distribució territorial i evolució demogràfica 1900-1970*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1976.

Reseña Estadística de la Provincia de Tarragona, Madrid: Instituto Nacional de Estadística, 1952.

RIQUER, Borja de i Culla, Joan B.: *El franquisme i la transició democràtica 1939-1988*. A: *Història de Catalunya* vol. VII. Barcelona : Edicions 62, 1989.

SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep (coord.) : *La província de Tarragona durant el Franquisme (1939-1976). Política, societat i cultura*, Tarragona: Publicacions del Cercle d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver del Camp de Tarragona, 1996.

Tarragona, 1964-1965, Tarragona: Sindicato de Iniciativa y Turismo, 1965

Publicat a:

PIQUÉ PADRÓ, Jordi: "Barraquisme a Tarragona. Any 1964", a: *L'home i l'historiador. Miscel·lània en homenatge a Josep M. Recasens i Comes*, Tarragona, Port de Tarragona, 2007.